

ВІДГУК РЕЦЕЗЕНТА
на дисертацію ЧЕКАЛЯ ОЛЕКСІЯ ГЕОРГІЙОВИЧА за темою
«ЕСТЕТИЧНІ ТА ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ШРИФТОВОГО ДИЗАЙНУ
В КОНТЕКСТІ МУЛЬТИКУЛЬТУРНИХ
СИСТЕМ ПИСЕМНОСТІ»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
за спеціальністю 022 Дизайн галузі знань 02 Культура і мистецтво

Актуальність теми дослідження зумовлена перенесенням типографічного досвіду з друкованих носіїв у цифрове середовище як основний простір для сучасної візуальної комунікації. Швидкий розвиток комп'ютерних технологій, використання генеративного штучного інтелекту в усіх галузях дизайну висувують багато питань під час роботи з рідкісними мовами, білінгвальними й поліглотними виданнями, а «примусова латинізація» та «нейтралізація» типографії загострюють проблему збереження палеографічної автентичності нелатинських систем письма.

Мультиписемні проекти є цінними і для сучасної України, бо сприяють залученню українського культурного досвіду до глобальних процесів. Враховуючи що в українському мистецтвознавстві на сьогодні відсутні комплексні дослідження шрифтового дизайну в контексті взаємодії кількох писемних систем, вважаємо тему дисертації, присвяченої саме шрифтовому дизайну мультикультурних систем писемності, безперечно актуальною.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації Харківської державної академії дизайну і мистецтв, зокрема, в межах науково-дослідної теми «Сталий розвиток як вектор формування сучасної проектної культури» (державний реєстраційний номер: 0122U200902).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень і висновків дослідження, їх наукова новизна. Сформульовані автором наукові положення й висновки є достатньо обґрунтованими й цінними для мистецтвознавчої науки у галузі дизайну. Мета й завдання, об'єкт і предмет дисертації відповідають заявленій темі дослідження. Дисертаційна робота має логічну й послідовну побудову. Системне вивчення питання, постановка завдань та їх логічне розв'язання, достовірність отриманих наукових результатів зумовлені обраною методикою дослідження, яка спирається на використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження, зокрема, порівняльно-палеографічного

аналізу з накладанням контурів, мистецтвознавчого аналізу шрифту як артефакту візуальної культури, каліграфічної реконструкції, типометричних вимірювань пропорцій та методів гармонізації різних абеток у мультиписемному просторі.

Наукова новизна отриманих результатів. З-поміж наукових здобутків Олексія Чекаля найважливішим вважаємо те, що здобувачем *уперше* здійснено комплексний міждисциплінарний аналіз процесів шрифтового формоутворення в умовах взаємодії кількох писемних систем – латинської, грецької, семітських (єврейської, арабської, сирійської, самаритянської) та індійських – у єдиному типографічному просторі від доби ранніх стародруків до сучасного цифрового мультискриптового дизайну. Встановлено засоби формування візуальної мови багатописемних видань; визначено особливості гармонізації шрифту різних алфавітних систем на основі спільного каліграфічного дукту та принципів оптичного балансування; виявлено ключові періоди трансформації нелатинських гарнітур від металевого набору до цифрового формату OpenType.

Подальшого розвитку набула періодизація трансформації нелатинських друкарських шрифтів; дослідження впливу технологічного середовища на формоутворення нелатинських шрифтів, зокрема, переходу від металевого набору до цифрового формату.

Структура та зміст дисертаційної роботи. Дисертація складається із двомовної анотації, вступу, чотирьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків (альбому та списку ілюстрацій, юнікод-таблиць, каліграфічних прописів, словнику термінів і понять, списку публікацій та документів, що підтверджують апробацію результатів дослідження). Обсяг основного тексту становить 164 сторінки; список використаних джерел – 200 позицій; альбом ілюстрацій – 276 позицій; загальний обсяг роботи – 602 сторінки.

У *першому розділі* проаналізовано наукові джерела, завдяки чому окреслено коло міждисциплінарних напрямів і галузей знання, необхідних для роботи шрифтового дизайнера над мультискриптовими проектами. Також визначено науково-поняттєвий апарат і методiku дослідження. Визначено, що проблематика роботи та її міждисциплінарний характер зумовили використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження, таких як порівняльно-палеографічний аналіз почерків та гарнітур з накладанням контурів, мистецтвознавчий аналіз шрифту як артефакту візуальної культури, каліграфічна реконструкція, типометричні вимірювання пропорцій та методів гармонізації різних абеток у мультиписемному просторі.

У другому розділі простежено генезу фінікійського алфавіту та його похідних систем (єврейської, арамейської тощо) з точки зору зміни каліграфічних форм під впливом матеріалів і сакральних канонів. Розглянуто взаємодію монументального й рукописного письма в семітській традиції, доведено вплив жанрової диференціації почерків на стилістику майбутніх друкарських гарнітур. Розглянуто ранні приклади поєднання кількох писемностей до часів Гутенберга. Констатовано, що мультиписемність – це передусім живий культурний процес, а вже потім – технічне завдання для шрифтового дизайнера.

У третьому розділі досліджено технологічні та естетичні зміни нелатинських шрифтів за часів металевого набору. Встановлено деформацію каліграфічних форм при переході в металеву матрицю через прагнення пуансоністів адаптувати орієнтальні знаки відповідно до латинських стандартів. Простежено стильову еволюцію сирійських, самаритянських та грецьких абеток від маньєристичної складності до класицистичного спрощення. Зокрема, зауважено, що фундаментальні проблеми металевого набору орієнтальними шрифтами не були остаточно вирішені у XVI-XVII століттях, – вони перейшли до цифрової епохи й отримали відповідь лише у стандартах Unicode та OpenType, де досвід перших словолитників виявився прямим прецедентом для сучасних алгоритмів шейпінгу.

У четвертому розділі шляхом узагальнення теоретичних і технічних основ сучасної міжкультурної типографії встановлено, що органічна гармонізація різних писемностей досягається не через механічну уніфікацію метричних параметрів, а через спільність каліграфічного дукту незалежно від графічної системи. Зазначено, що саме дукт уможливлює візуальний діалог між різними традиціями без нівелювання їхньої графічної ідентичності. Запропоновано розширену авторську дефініцію мультиписемної гарнітури, що охоплює три взаємопов'язані умови: палеографічну автентичність, реляційну когерентність та скриптуральний егалітаризм.

Унаочненням результатів дисертації є додатки до роботи, зокрема, альбом ілюстрацій (276 позицій), каліграфічні прописи, юнікод-таблиці, термінологічний словник, список ілюстрацій, список публікацій здобувача та документи, що підтверджують апробацію результатів дослідження.

Дотримання норм академічної доброчесності. Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки наданої дисертації на текстові співпадіння, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Чекаля Олексія Георгійовича є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів

фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідні джерела, зазначені у списку використаних джерел.

Повнота викладення основних наукових положень та висновків дисертації в опублікованих працях. Основні положення, висновки та результати дослідження було викладено у *чотирьох* статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях; 8 – у матеріалах всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій; 3 – в інших виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації. Наукові публікації відповідають вимогам пп. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Практичне значення одержаних результатів. Вивчення наукових результатів дослідження дає підстави погодитися, що їх практичне значення полягає у можливості використання: 1) у вузівській практиці (для підготовки навчальних курсів зі шрифту, типографіки та графічного дизайну); 2) у професійній діяльності фахівців при проєктуванні мультискриптових шрифтів і верстці багатомовних академічних видань.

Дискусійні моменти, зауваження та рекомендації. Позитивно оцінюючи науковий доробок дослідження в цілому, вважаємо за потрібне обговорити деякі дискусійні моменти:

1. Виникає питання щодо необхідності наведення в дисертації схеми технологічного процесу виробництва рухомого шрифту (іл. 3.4, с. 282), бо ця інформація є відомою і не стосується напряму теми дослідження. Те ж можна сказати і про анатомію типографського пуансона (іл. 3.3, с. 281). Зрозуміло, що це свідчить про захоплення автора темою дослідження, але не працює на розкриття концепції дисертації, перевантажує і без того насичену інформацією та ілюстраціями роботу.

2. Щодо термінологічного апарату дослідження: серед наданих дефініцій є як поширені, загальновідомі, так і оригінальні, специфічні. Для кращого розуміння наукового внеску автора варто було супроводжувати визначення інших авторів посиланнями на джерело та водночас показати ті, які були запропоновані здобувачем особисто.

Наголошуємо, що зазначені вище дискусійні моменти не є зауваженнями, не завадили загальній високій оцінці наданої на рецензію дисертації і мають рекомендаційний характер.

Загальна оцінка дисертації. Дисертація Олексія Георгійовича Чекаля «Естетичні та технічні аспекти шрифтового дизайну в контексті мультикультурних систем писемності» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, що виконане на високому теоретичному рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є цінною для українського мистецтвознавства у галузі дизайну. Дисертаційна робота подана на правах рукопису, написана українською мовою. Проблематика дослідження розкривається логічно й послідовно, автор демонструє гарне володіння термінологією.

За актуальністю, ступенем новизни і практичним значенням, а також змістом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Структура та обсяг роботи відповідають вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів України № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23.03.2016 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 6 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 року, а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. На основі публічного захисту дисертації здобувач О.Г. Чекаль заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 Дизайн у галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Рецензент:

кандидат мистецтвознавства, професор,
професор кафедри графічного дизайну
Харківської державної
академії дизайну і мистецтв

Надія СБІТНЄВА